

Kuršaitis Fridrichas (vok. Friedrich Kurschat; 1806 balandžio 24 Noragėliuose, Pakalnės aps., – 1884 rugpjūčio 23 Krante, dab. Zelenogradskas; palaidotas Karaliaučiuje), Mažosios Lietuvos lietuvių kalbininkas, kunigas. Baigęs Elbingo gimnaziją, 1836–44 Karaliaučiaus u-te studijavo teologiją; lankė Liudviko Gedimino Rėzos vadovaujamą lietuvių kalbos seminarą. 1841–83 šio seminaro vedėjas. 1844 pradžioje paskirtas Karaliaučiaus lietuvių karių kapelionu. 1844 baigė u-tą ir buvo ordinuotas kunigu. 1849–80 redagavo ir leido savaitinį lietuvišką laikraštį „Keleivis“. 1865 Karaliaučiaus u-tas Kuršaičiui suteikė profesoriaus vardą, 1875 – filosofijos garbės daktaro ir laisvųjų menų magistro laipsnį. Už nuopelnus lituanistikai 1882 Čekijos MA išrinko Kuršaitį garbės nariu.

Kuršaitis keturis dešimtmečius labai intensyviai tyrė ir aprašinėjo lietuvių kalbą. Parašė lietuvių kalbos seminaro klausytojams, būsimiems lietuviškų parapijų kunigams skirtus „Lietuvių kalbos tyrinėjimus“ (*Beiträge zur Kunde der littauischen Sprache* 1–2. Königsberg, 1843–49). Pirmoje dalyje pateikė būdingiausias vokiečių kalbos prielinksninius žodžių junginius ir jų lietuviškus atitikmenis. Antroje dalyje, kurios paantraštė „Lietuvių kalbos garsų ir kirčio mokslas“ (*Laut-und Tonlehre der littauischen Sprache*), pirmą kartą lietuvių kalbotyros istorijoje detaliai aprašė lietuvių kalbos priegaides ir nustatė keturias daiktavardžių kirčiuotes. Šio veikalo rankraštis buvo duotas recenzuoti žymiam vokiečių kalbininkui Augustui Friedrichui Pottui, kuris labai palankiai apie jį atsiliepė. Kaip lietuvių kalbos priegaidžių atradėjas Kuršaitis pateko ir į lyginamosios kalbotyros istoriją; su 1737 anonimine gramatika „Lietuvos kalbų visuma“ (*Universitas lingvarum Litvaniae*), kurioje taip pat aptartos priegaidės, Kuršaitis nebuvo susipažinęs. 1876 Hallėje išleido kapitalinį veikalą „Lietuvių kalbos gramatika“ (*Grammatik der littauischen Sprache*). Ją rašyti paskatino dvi aplinkybės; neseniai išleista Augusto Schleicherio lietuvių kalbos gramatika labiau tiko specialioms lingvistinėms studijoms, negu kalbai praktiškai mokytis, joje nebuvo skiriamos priegaidės, be to, buvo šiek tiek netikslumų ar per siaurai aptartų dalykų. Kuršaitis savo gramatikoje apibūdino lietuvių kalbos fonetiką ir akcentologiją, pateikė priegaidžių ženklus – akūtą (`), cirkumfleksą (~) gravį (^), kurie tam pačiam reikalui vartojami ir šiuo metu; aprašė žodžių darybą ir kaitybą, kiek siauriau – sintaksę; pateikė daug vertingos faktinės medžiagos (daugiausia iš savo gimtosios tilžėnų tarmės). Ižanginėje dalyje aptarė lietuvių kalbos ribas, nagrinėjo Lietuvos vardo kilmę, apibūdino lietuvių kalbos vietą indoeuropiečių kalbų šeimoje ir lietuvių kalbos santykius su prūsų ir latvių kalbomis. Kaip gramatikos priedą Kuršaitis pridėjo skyrelį apie lietuvių liaudies dainas (pateikė taiklų dainų apibūdinimą, paskelbė 25 dainas su melodijomis). Kuršaičio gramatika iki Jono Jablonskio gramatikų pasirodymo buvo pats išsamiausias lietuvių kalbos sandaros aprašas. Kuršaitis buvo ir vienas žymiausių lietuvių leksikografų. Parašė „Lietuvių kalbos žodyną“ (*Wörterbuch der littauischen Sprache*): vokiečių–lietuvių kalbų dalies (*Deutsch–littauisches Wörterbuch*, daugiau kaip 1000 p.) t. 1 buvo išleistas 1870, o t. 2 – 1874 Hallėje; lietuvių–vokiečių kalbų dalis (*Littauisch–deutsches Wörterbuch*: apie 20 000 antraštinių žodžių) išleista 1883 Hallėje. Žodynui duomenis Kuršaitis rinko iš Mažosios Lietuvos lietuvių gyvosios kalbos ir spausdintų šaltinių. Antrajai žodyno daliai būdinga unikali leksikografijos naujovė: žodžius, kurių autentiškumo negalėjo garantuoti, Kuršaitis surašė laužtiniuose skliaustuose. Labai svarbu, kad visas žodyno tekstas yra kirčiuotas.

1843 išleido Liudviko Gedimino Rėzos „Dainų“ 2-ąjį leidimą. 1865 perredagavo senąją Biblijos lietuvišką vertimą (vėliau daug kartų perspausdintas). Lietuvių kalbos studijų reikalais 1872, 1874 ir 1875 lankėsi Lietuvoje. Bendravo su Motiejumi Valančiumi, Antanu Baranausku ir jo mokiniais, su Veiverių mokytojų seminarijos moksleiviais ir jų mokytoju Juozu Kairiūkščiu. Susirašinėjo su Simonu Daukantu. Kuršaitis buvo vokiečių valdžiai ištikimas, lietuvių tautos ateitimi netikėjęs konservatyvių pažiūrų žmogus, tačiau lietuvių kalbos mokslui jo nuopelnai yra labai dideli.

L: Prabočių Anūkas [Bruožis A.]. *Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai*, Tilžė, 1920, p. 61-64; Jablonskis J. Fridrichas Kuršaitis. *Jablonskis J. Raštai 1*, Kaunas, 1932, p. 135-140; Tumelis J. Fridricho Kuršaičio autobiografija. *Žmonės ir kalba*, Vilnius, 1977, p. 141-145; Drotvinas V. Fridrichas Kuršaitis ir jo „Lietuvių kalbos gramatika“. *Žmonės ir kalba*. Vilnius. 1977, p. 134-141; Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija 1*, Vilnius, 1979, p. 153-158; Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija 4: Lietuvių kalba XVII-XIX a.*, Vilnius, 1990, p. 318-324; Duomenys F. Kuršaičio biografijai / Parengė V. Drotvinas. *LKK* 36.1996; Pakalniškienė L. Fridrichas Kuršaitis (su bibliografija). *Tarp knygų* 3,2006; Sabaliauskas A. Prisiminkime Fridrichų Kuršaitį. *Tautosakos darbai* 31, 2006. A. S.

Lietuvių kalbos enciklopedija, sudarė Kazys Morkūnas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, p. 291–293.